

Zilbaltā grāmata

Jānis Stradiņš. Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā. – Rīga:
Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2009. 639 lpp., 365 att.

Raimo Pullats, Juris Salaks

Akadēmiķa, zinātnes vēsturnieka Jāņa Stradiņa enciklopēdiskā monogrāfija "Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā" aizpilda līdz šim diezgan nepilnīgo zinātnes un kultūras vēstures telpu Latvijā. Autora pirmais raksts par dabaszinātnēm Baltijā 17. un 18. gs. tika sarakstīts 1955. gadā un publicēts rakstu krājumā "Из истории медицины", kuru toreiz izdeva viņa tēvs – profesors Pauls Stradiņš. Kopš tā laika autora interese par Baltijas prioritāšu meklējumiem zinātņu vēsturē nav apsikusi un paveiktais apkopots šajā enciklopēdiskajā izdevumā par Latvijas intelektuālo vēsturi – lielākajā rakstu darbā, ko autors līdz šim ir paveicis.

Grāmatas priekšvārdā autors deklarē savu mērķi: ".. sniegt kopainu par zinātnes un augstākās izglītības attīstību Latvijā kā vienotu procesu no 13. gs. līdz pirmās oficiālās augstskolas Rīgas Politehnikuma dibināšanai 1862. gadā un jaunalviešu – pašu latviešu intelīģences – ienākšanai Latvijas kultūrā un arī zinātnē." Autors iecerējis turpināt šo tēmu līdz mūsu dienām, ietverot tajā vietējo iedzīvotāju (latviešu) sasniegumus zinātņu attīstībā, bet pašreiz lasītāju (zinātnieku, studentu u. c. interesentu) rokās nonācis pētījuma "Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā" sējums, kas atspoguļo laiku no 13. gs. līdz 19. gs. otrajai pusei.

Tas ir diezgan sarežģīts laikmets, kas patiesībā aptver vairākus lielus laikposmus – viduslaikus, Reformāciju, Apgaismību. Tā uzrakstīšana sagādāja vairākas, galvenokārt objektīva rakstura, grūtības – vietējās tautas bija zaudējušas politisko brīvību, iedzīvotāji nokļuvuši svešu un dažādu varu pakļautībā, kurām katrai bija savas politiskās un kultūras (ticības) īpatnības.

Īsajā historiogrāfijas apskatā autors atzīstas, ka visaptveroša zinātņu vēsture Latvijā no vissenākajiem laikiem līdz 20. gs. beigām nav nedz izpētīta, nedz uzrakstīta. Tāpēc arī J. Stradiņa grāmatas lielākā vērtība ir tā, ka pirmo reizi Latvijas vēsturē zinātnes un augstākās izglītības attīstība tiek aplūkota kā vienots process.

Praktiski tas ir pirmais šāda veida pētījums. Turklāt nevar noliegt, ka šāds skatījums Latvijas vēstures kontekstā sagādā zināmas grūtības. Daļu to min arī autors, norādot, ka parasti zinātne attīstās augstskolās, bet Latvijā 16.–19. gs. darbojās tikai augstākā tipa skolas – liceji vai ģimnāzijas. Nevajadzētu arī aizmirst, ka Rīga bija izteikta tirgotāju un amatnieku pilsēta, kurai mazāk rūpēja augstākā izglītība, bet, no otra puses, šādā vidē visātrāk nonāk inovācijas.

Nevar noliegt, ka autors sekmīgi ticis galā gan ar paša nospraustajiem uzdevumiem, gan ar objektīvām grūtībām. Vērtējot tik plašu pētījumu, jāatzīmē, ka grāmata par zinātņu vēsturi neradās tukšā vietā. Atsevišķi pētījumi, kā to norāda arī pats autors, parādījās jau 20. gs. 30. gadu nogalē, bet kopumā tieši akadēmiķis Jānis Stradiņš ir ne vien plašāku zinātņu vēstures pētījumu aizsācējs Latvijā, bet arī kompetentākais pētnieks, kura interešu lokā ir ne vien vēsture un citas humanitārās zinātnes, bet arī dabaszinātņu vēsture.

Te būtu jāpiemin, ka latviešu lasītājam atšķirībā no Eiropas lasītāja vēl 20. gs. vidū un otrajā pusē bija diezgan mazas izredzes lasīt aizraujošus apcerējumus par atsevišķu zinātņu vēsturi latviešu valodā. Faktiski Jānis Stradiņš aizsāka Latvijas zinātņu vēstures historiogrāfiju modernā skatījumā. Atsevišķi J. Stradiņa izcilu personību ieskicējumi parādās 20. gs. 50. gadu otrajā pusē gan krājumā "*Из истории медицины*", gan līdzīgā rakstu krājumā "*Из истории естествознания и техники Прибалтики*". 1965. gadā tie pāraug grāmatā pētījumā par dažiem slaveniem zinātniekiem: "Cilvēki. Eksperimenti. Idejas". 1980. gadā parādās pirmā jau plašāka satura populārzinātniska apcere "Lielā zinātnes pasaule un mēs", kurā autors savdabīgā skatījumā pastāstīja par Nikolaju Koperniku, Tiho Brahi, zviedru ķīmiķi Urbānu Jērni, sasaistot šo cilvēku darbību ar Baltijas un Latvijas vēstures kontekstu un notikumiem. 1982. gadā nāca klajā "Etīdes par Latvijas zinātņu pagātņi", kurā autors zinātniskās pētniecības iedīgļus tagadējās Latvijas teritorijā saistīja ar 16. gadsimtu.

Turpinot aizsākto pētniecības loku, jāmin kopā ar vēsturnieku H. Strodu sarakstītā apcere par Jelgavas Pētera akadēmiju. Visbeidzot 1998. gadā nāk klajā akadēmisks pētījums "Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības", kurā autors atskatās uz Zinātņu akadēmijas aizsākumiem Latvijā un veidošanos caur dažādām biedrībām – Kurzemes Literatūras un mākslas biedrību, Latviešu literāro biedrību jeb Latviešu draugu biedrību un Rīgas Latviešu biedrības Zinātņu komiteju.

Tas viss kopainā rod savu atspoguļojumu jaunajā grāmatā, lai gan autors atzīstas, ka darbam zināmā mērā ir kompilatīvs raksturs, ietverot tajā 55 gadu radošā darba rezultātus, tomēr tas grāmatas vērtību nemazina, jo tik apkopojošs pētījums reti ir pa spēkam vienam cilvēkam.

Grāmatai ir 7 nodaļas, kas aptver laikposmu no 13. gs. līdz 19. gs. otrajai pusei, un vienas – astotās – nodaļas, kas īpaši atskatās uz letonikas sākumiem. Jāuzsver, ka 1995. gadā tieši akadēmiķis J. Stradiņš kopā ar S. Cimermani sniedza letonikas jēdzienu un satura konceptuālu skaidrojumu.

Pirmais zinātnes vēstures posms aptver ļoti plašu laika periodu no Livonijas Indriķa hronikas laikiem līdz 16. gs. vidum. Pirmā nodaļa saucas "Zināšanu un māku recepcija viduslaiku Livonijā, 13. gadsimts–1561. gads". Šajā ziņā diezgan tradicionāli ar viduslaikiem Latvijā saprotot t. s. Livonijas periodu, kad Latvija bija ietverta Livonijas konfederācijas sastāvā līdz tās sabrukšanai 1561. gadā.

Livonijas sākuma periods dažādu ideoloģiju iespaidā aprakstīts diezgan bieži, galvenokārt saistot to ar vecumveco t. s. Eiropas kultūrtrēģerisma teoriju, kuras lielākie balsti bija vācbalti. Arī J. Stradiņš zināmā mērā pievienojas uzskatam, ka ar iekarotājiem Latvijas teritorijā ienāca Eiropas kultūra, tomēr akcentējot domu, ka arī vietējās tradīcijas ietekmēja vācu kultūru.

Šajā ziņā raksturīgākais piemērs ir *Livonijas Indriķa hronika*, ar ko aizsākās vēstures rakstīšanas tradīcija. Arī J. Stradiņš diezgan pamatīgi iztirzā Livonijas Indriķi un viņa hroniku.

Atsevišķa sadaļa veltīta viduslaiku medicīnai un farmācijai. Mūsu skatījumā viena no aizraujošākajām Livonijas perioda medicīnas zinātnes tēmām ir mūku ordeņu darbība Livonijā, par kuru vēl rakstu krājumā "*Из истории медицины*" rakstīja Pauls un Jānis Stradiņi. Mūks Teodorihš bija pirmais "lauku ārsts Latvijā", kā to asprātīgi savulaik nodēvēja Pauls Stradiņš.

J. Stradiņš apraksta dažādu ordeņu darbību Latvijā, pieminot, ka 1220. gadā bīskaps Alberts dibina slimnīcu jeb hospitāli. Viņš plaši raksta par mūku Teodorihu un viņa sekmēm, ārstējot libiešus. Misionāri un krustneši Latvijā ienesa Rietumu ārstniecības mākas. Ar franciskāņiem saistīts hospitāļu darbs un labdarības pasākumi, pieļaujams, ka ar Dominikāņu ordeni saistīti lepras apkarošanas sākumi – Sv. Lācara hospitālis. Interesanta un maz zināma ir J. Stradiņa aprakstītā iespējamā Alberta Lielā vizīte Rīgā saistībā ar klostera atklāšanu pie Jāņa baznīcas 1255. gadā. Viņš uzskata, ka Alberts Lielais, kuru Dante apraksta savā "Dievišķajā komēdijā", bija pirmais pasaules lieluma zinātnieks, kas apmeklējis Latviju.

1357. gadā Rīgā ierīkota pirmā aptieka Livonijā. Autors ar īpašu aizrautību par to raksta, papildinot apcerējumu ar krāšņām ilustrācijām no Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja krājuma. Tāpat autors piemin Rīgas slavenākos ārstus, kas varēja un ārstēja pasaules varenos. To vidū aptiekārs un medicīnas doktors Johans Hilhens, kas tika uzaicināts darbā pie Krievijas cara Borisa Godunova.

Svarīga vieta grāmatā atvēlēta tehnikas jauninājumiem, atsevišķa sadaļa veltīta ģeogrāfiskām kartēm un ārzemju ziņām par Livoniju, šo attālo, kā domāja toreiz, Eiropas provinci.

Livonijas pastāvēšanas pēdējie gadu desmiti cieši saistīti ar Eiropā aizsākušos un Latvijā daudz pārmaiņu ienesošo Reformācijas kustību, kas gandrīz tāpat kā citas kultūras strāvas skāra Livoniju. Svarīgākā Reformācijas laika zīme Rīgā – pil-sētas bibliotēkas dibināšana 1524. gadā, kas gadsimtu gaitā pārveidojās par Latvijas Akadēmisko bibliotēku. Dabaszinātniska rakstura grāmatas Rīgas bibliotēkā ienākušas no ārstu privātajām bibliotēkām un cieši saistītas ar Rīgas ārstu darbību.

Akadēmiskajā bibliotēka joprojām glabājas bijušo Rīgas ārstu un aptiekāru grāmatas, starp tām arī Klaudivja Galēna un Paracelza darbi.

Kopumā nepārprotams ir J. Stradiņa secinājums, ka Livonijas intelektuālais limenis nepavisam nav pelnījis to noniecinājumu, kādu parasti veltām šim laikam, kas labi sabalsojas ar mūsdienu vēsturnieku atziņām un ir pretstatā izplatītajam viedoklim par Livoniju kā "bezvēstures nakti" (F. Cielēna apzīmējums).

Grāmatas otrajā nodaļā ""Teoloģiskais gadsimts". Intelektuālā situācija Latvijas teritorijā, 1561.–1721. gads" autors izvērtē sarežģīto laikmetu, kas sākas pēc Livonijas sabrukuma un ilga līdz Ziemeļu karam. Tā fatālo raksturu vislabāk savulaik iezīmēja vēsturnieks un diplomāts A. Spekke: "Šis laiks spiež mūs saprast mūsu zemes likteni, tā vēsturisko biogrāfiju – *tranhet notentes fata*, tas bija viens no liktenīgākajiem posmiem mūsu vēsturē."

Latvijas teritorija šajā laikā sadalīta starp trijiem valstiskumiem – Vidzeme un Rīga pieder Zviedrijas karaļnamam, Latgale – Polijai, un ir izveidojusies pirmā nākamās Latvijas valsts zvaigzne Kurzemes un Zemgales hercogiste, arī nomināli atkarīga no Polijas.

Un tomēr šis laiks, kā to uzsver J. Stradiņš, iezīmējas ar kvalitatīvu lēcieni izglītībā un zinātnē. Arī Latvijā tiek dibinātas pirmās ģimnāzijas. Šā laika zīme nepārprotami ir teoloģija. Medicīna un astroloģija iet roku rokā, un tam spilgtākais apliecinājums ir 16. gs. Rīgas zinātnes dzīves spilgtākā persona – "amatieris astronoms, ārsts un nedaudz alkīmiķis" Zaharijs Stopijs, kura darbību sīki apraksta grāmatas autors. Taču J. Stradiņam ir nenoliedzama taisnība, ka tieši šajā laikā parādās uz praksi vērsta medicīna.

Ap 1645. gadu Rīgā par Zviedrijas flotes ārstu kalpo kāds doktors Ādams Hirtenbergs (kanclera Aksela Uksenšērnas miesas ārsts un karalienes Kristīnes galma bārdzīnis), kura ziņojums par notikumiem Rīgā nav ietverts grāmatā, taču labi raksturo laikmetu gan sociālā un saimnieciskā ziņā, gan izplatīto sērgu un to ārstēšanas ziņā, kas ir interesants papildinājums autora izklāstam. Vērā ņemams ir šā doktora apgalvojums, ka "Rīgas rātskungi dzenoties tikai paši pēc sava labuma".

Laikmets ir neviennozīmīgs, to labi raksturo J. Stradiņš, minot gan mēģinājumu organizēt katoļu universitāti Rīgā 1583. gadā, gan Rīgas Domskolas reorganizāciju, gan zviedru organizētās skolas Vidzemē, kā arī līdz šim literatūrā maz aprakstītos brīvos zinātniekus zviedru laiku Rīgā. Īpaša nozīme, kā uzsver autors, Baltijas un arī Latvijas intelektuālās vēstures gaismā bija zviedru dibinātai Tērbatas-Pērnavas Universitātei un tās saistībai ar Latviju. Autors apzināti sīki neaplūko šo literatūrā plaši aprakstīto tēmu, bet gan analizē vairākus scenārijus, kad universitāte pavisam reāli varēja pārcelties uz Rīgu, un kāpēc tas nenotika. Vairākās grāmatas nodaļās autors izseko arī vēlākiem daudzkārtējiem mēģinājumiem pārcelt Tērbatas Universitāti uz Rīgu.

17. gadsimtā, kas Eiropā ir straujš zinātnes un nacionālo kultūru attīstības gadsimts, jo veco universitāšu latīņu valodu pamazām nomaina nacionālās valodas, arī Latvijā parādās jau nopietni zinātnieki un darbi latviešu valodā. Autors

stāsta gan par G. Manceli un viņa pirmo sarakstīto latviešu gramatiku un vecās drukas izveidošanu. Tāpat autors apraksta mācītāja un Vidzemes superintendanta P. Einhorna darbību, aplūkojot viņa sarakstīto hroniku "*Lettica*", kurā Einhorns latviešus nosauc par vienu tautu. Zīmīgi un precīzi J. Stradiņš nosauc G. Manceli un P. Einhornu par pirmajiem etnosa pētniekiem. Tiem noteikti var pievienot arī vācu ārstu R. Lentiliju un viņa sniegtajām ziņām par Kurzemes latviešiem ar "sikstu dzīvību", viņu kultūru, veselības stāvokli un etniskās ārstniecības metodēm. Laikmeta praktisku ievirzi medicīnā un farmācijā raksturo Kurzemes ārstu un aptieku apraksti.

Neiespējami uzskaitīt visu daudzpusīgo gadsimta ainu, ko apraksta autors; varam vienīgi atzīmēt, ka šī nodaļa sniedz aizraujošu zinātnes attīstības procesa aprakstu un ir savdabīgs autora vēltījums hercoga Jēkaba 400 gadu jubilejai, ko atzīmēsim 2010. gada oktobrī.

Trešā grāmatas nodaļa "'Filozofiskais gadsimts". Zinātne Latvijā 18. gadsimtā, 1721.–1800. gads" sniedz ieskatu par zinātnes attīstību šajā laikā. Tradicionāli priekšstatu par šo laiku gūstam no G. Merķeļa grāmatas "Latvieši, īpaši Vidzemē filozofiskā laikmeta beigās", kur autors latvieti saredz "sakropļotu cilvēci". Taču J. Stradiņš redz daudz vairāk. Tas ir epidēmiju apkarošanas un ārstu uzvaras gājiens cīņā pret slimībām. Nepārprotami ārsti ir viena no šī laikmeta zīmēm, jo viņi studē universitātēs un lielā mērā tieši ārsti kļūst par pirmajiem kolekcionāriem, muzeju dibinātājiem un pieder sabiedrības elitei.

Autors grāmatā min ne vien slavenu ārstu uzvārdus, bet apraksta arī veselās zinātniskās dinastijas un dzimtas – Fišeru dinastiju, Himzeļu, Bērensu dzimtu. Plašāka apcere grāmatā veltīta Rīgas balzamam un tā izgudrotājam Ābramam Kuncem. Pirmo reizi literatūrā diezgan plaša vieta atvēlēta arī dziedniecisku degvīnu receptēm. Tomēr šīs lietas jāpēta vēl sīkāk.

Autors plaši un vispusīgi aplūko Rīgas augstākās skolas 18. gadsimtā – Rīgas Domskolu un Rīgas liceju.

Nozīmīga vieta Stradiņa pētījumā atvēlēta Rīgas un Latvijas saistībai ar Pēterburgas Ķeizarišķo Zinātņu akadēmiju. Autors lietpratīgi lasītāju vada cauri daudzām vāji tveramām vēsturiskām saiknēm, kas Baltijas guberņām lika kļūt arī par tranzīta zonu intelektuālo saišu veidošanā ar Rietumiem.

Plaši un vispusīgi autors aplūko bibliotēkas, stāsta par Rīgā dzimušajiem izziļiem zinātniekiem. Johans Loders ir pieminēts kā Rīgas liceja atjaunotājs un pietisma tradīciju pārmantotājs Rīgā. Vēl plašāks raksturojums ir sniegts par viņa dēlu – slaveno anatomu Justu Kristjānu Loderu kā Pēterburgas Zinātņu akadēmijas Goda locekli un viņa jaunības devumu kultūrai, tulkojot un 1773. gadā izdodot L. Eilera grāmatas "Vēstules kādai Vācijas princesei" trešo daļu. Tas vēlreiz pierāda autora tēzi, ka Latvijas intelektuālā vēsture nav uzrakstāma bez Baltijas vāciešiem.

Izvērtējot zinātnisko domu Kurzemes hercogistē un tās praktisko ieguvumus J. Stradiņš apraksta pirmās 18. gs. balneoloģijas vietas Kurzemē. Šālaika Kurzemes

kultūras zīme nepārprotami bija Vecais Stenders. Vienas recenzijas ietvaros visu nemaz nevar aptvert, tik plašs un izsmeļošs ir pētāmo problēmu atslogojums. Vismazāk vietas, droši vien objektīvu apstākļu dēļ, grāmatā atvēlēts poļu Inflan-tijai, Latgales novadam. Autors vairāk pieskāries Borhu dzimtai, kas devusi savu ieguldījumu šī reģiona vēsturē un kultūrā. Varam vien piebilst, ka autors savā pē-tījumā nereti atsaucas uz vēsturnieku darbiem, uz tik izciliem vārdiem kā A. Švābe un T. Zeids, tomēr grāmatā neatrodam cita izcila Latgales vēstures un kultūras pētnieka B. Brežgo vārdu, kam pieder nozīmīgākie pētījumi par Latgales skolām, kultūru un vēsturi.

Ceturtajā nodaļā "Jelgavas zinātniskais centrs 18.–19. gadsimtā. *Academia Petrina* un Jelgavas universitāte" īpašu uzmanību autors velta abām šīm mācību iestādēm. Šīs nodaļas kā atsevišķas nodaļas nepieciešamību, atrautas no Kurzemes un Zemgales hercogistes, grāmatas autors pamato ar "principiāli jaunu momentu zinātnes attīstībā Latvijā, jo *Academia Petrina* bija pirmā augstskola tagadējās Lat-vijas teritorijā un pirmais zinātniskais centrs, ar ko aizsākās organizēts zinātniski pētniecisks darbs".

Šādā skatījumā viss it kā zināmais un aprakstītais iegūst citu kvalitāti, ska-to to lielā perspektīvā. To uzsver arī pats autors, uzsvērdams, ka grāmatā plašāk aprakstīta tieši augstskolas veikuma zinātniskā puse, kas mazāk skarta agrākos pētījumos, kā arī koriģēti secinājumi.

Piektajā nodaļā "Rīga kā dabaszinātņu centrs 18.–19. gadsimta mijā" akadē-miķis J. Stradiņš raksturo kā zinātnes pacēluma laiku Rīgā, norādot, ka tieši šajā laikā Rīga sāka izvērsties par nelielu, taču savdabīgu zinātnes interesentu pulcē-šanās vietu, kaut gan joprojām pētnieciskās aktivitātes centrs bija Jelgava. Tas ir laiks, kad Latvijā, tāpat kā citur Eiropā, sāk dibināt zinātniskās biedrības, notiek asas diskusijas, kas Latvijā iegūst ne tikai zinātnisku, bet nereti arī nacionālu rak-sturu. Recenzējamā temata gaismā pievērsīsim uzmanību plašajam sadaļām par G. F. Parrotu un D. H. Grindeli – aizraujošam autora stāstījumam par divu izcilu dabaszinātnieku, kurus saistīja ne tikai kopā veiktie visdažādākie eksperimenti, bet arī līdzīga akadēmiskā karjera, gaitas atjaunotā Tērbatas Universitātē. Autora darba lielā pievilcība ir tā, ka vispārzināmie fakti viņa izklāstā mijas ar mazāk zināmiem, ierakstot savu lappusi ne tikai Latvijas un Baltijas, bet arī latviešu zi-nātniskās domas grāmatā.

Nozīmīga sadaļa veltīta Rīgas ārsta Oto Hūna darbībai un pirmo slimnīcu mūsdienīgā izpratnē izveidošanai Rīgā. O. Hūna vārdu autors saista ar Rīgā veikto pirmo baku potēšanu Krievijas impērijā un fundamentālo pētījumu "Rīgas pilsē-tas topogrāfiskais apraksts līdz ar ārsta novērojumu pielikumu". Vietā ir O. Hūna sacerējuma salīdzinājums ar J. K. Broces veikumu, kā arī rosinājums to dziļāk izpētīt.

Grāmatas vērtību nosaka arī tas, ka pagātne tajā mijas ar tagadni, lielle ie-priekšējo paaudžu zinātnieku sasniegumi tiek papildināti ar mūsdienās atklātām

piemiņas plāksnēm un sarikojumiem, atzīmējot pagātnes zinātnieku nopelnus un izvērtējot viņu veikumu.

6. nodaļu – "Biedrību gadsimts". Dabaszinātnes, medicīna un vēstures zinātne Latvijā 19. gadsimta pirmajā pusē, Baltijas vācu zinātniskās jeb "muzeju biedrības" – autors raksturo kā zinātnes un tehnoloģiju laikmetu. Turklāt tas ir pirmais gadsimts, kad Latvijas teritorija ietverta vienā valstiskumā. Un kaut arī tā ir Krievijas impērija, tomēr visu atšķirto latviešu apdzīvoto novadu apvienošana zem viena sceptra ir pirmais solis uz latviešu nācijas izveidi. Taisnība autoram, ka šādi veidojās triju Baltijas guberņu kopība, kurā gan saglabājās vācisko kārtu privilēģijas.

Šajā nodaļā akadēmiķis J. Stradiņš deklarē vienu no sava pētījuma pamattēzēm – Kurzemes literatūrās un mākslas biedrība (1815. g.) uzskatāma par zinātņu akadēmijas aizmetni Latvijā. Ļoti koncentrētā, bet saistošā veidā autors pārlūko Praktizējošo ārstu biedrību (1822. g.) kontekstā ar ievērojamiem 19. gs. ārstiem, kuri tādā vai citādā veidā bija saistīti ar Rīgu un Tērbatu.

Taisnība J. Stradiņam, kas raksturo šo laikmetu kā Baltijas vācu laikmetu, tomēr saskatot tajā arī iezīmējušos tendenci daļai vācbaltu pievērsties arī Latvijas vietējiem iedzīvotājiem, to valodai un kultūrai. Šajā ziņā grāmatā rodami tik interesanti fakti, kā aprakstīto 1824. gada Kurzemes biedrības sapulci, kurā Kurzemes galvenais akušieris Johans Lihtenšteins (1787–1848) salīdzina latviešu un vācu zemnieku higiēnu, iesakot vairākus praktiskus uzlabojumus.

7. nodaļā "Tērbatas Universitāte saistībā ar Latviju" autors aplūko Tērbatas Universitāti kā Baltijas zinātnes centru. Autora simpātijas un erudīciju par Tērbatas Universitāti mums ir laimējies vērot kopīgos "ekskursiju" izbraucienos ar akadēmiķi uz Valku/Valgu un Tartu. Apliecinājumu tam atradīs ikviens, kas pārlapos šo nodaļu, kurā Tērbatas Universitāte parādīta kā tālaika visas Baltijas zinātnes centrs un vienlaikus arī Eiropas lieluma zinātņu centrs 19. gs. Iespējams, ka fakti ziņā tā ir viena no zināmākajām nodaļām grāmatā, taču to kopsakarības vedina uz daudzām pārdomām.

Visvairāk Tērbatā studēja medicīnu. No šīs universitātes nāca ārsti un farmaceiti ar ļoti labu reputāciju, turklāt daudzi no viņiem jau 19. gadsimtā strādāja Latvijā. To pašu autors norāda pārskatā par ievērojamākiem zinātniekiem Tērbatas Universitātē 19. gadsimtā, minot anatomus K. V. Kupferu un L. Stīdu, fiziologu F. Bideru un viņa skolnieku A. Šmitu (t. s. asins Šmitu), ķirurgus N. Pirogovu un E. Bergmani, farmakologus R. Būhheimu un O. Šmidebergu un citus.

Ievēribas cienīgs ir pirmo reizi citēts senatora N. Manaseina slēdziens par izglītības situāciju un universitāti, kam sekoja Tērbatas Universitātes rusifikācija, ko 1893. gadā pārdēvēja par Jurjevas Universitāti.

Īpaši interesants ir skatījums uz Tērbatu kā Latvijas akadēmiskās inteliģences šūpuli un Tērbatas Universitātes lomu Rīgas Politehnikuma un Latvijas Universitātes tapšanā. Secinājumos autors to trāpīgi nosauc par Tērbatas-Jurjevas atspulgu Latvijas zinātnē līdz pat 20. gs. 40. gadiem.

8. nodaļa "Atskats uz letonistikas sākumiem" ir īpaši nozīmīga recenzējamā pētījumā. Pēc būtības tā vairāk saistās ar vācbaltu aprindu devumu Latvijai. Autors ir viens no letonikas konceptuālā satura un jēdziena izveidotājiem. Tā ir Latvijas Zinātnes padomes starpnozaru zinātniskā programma, kurā piedalās dažādu nozaru pētnieki, un tās mērķis, kā norāda autors, ir atziņu izstrādāšana par latviešu valodu, Latvijas vēsturi un kultūru, lai attīstītu tās pētniecības jomas, kas palīdz veidot nācijas vienotību un kultūras identitāti.

Pats autors šajā nodaļā pamato savu viedokli galvenokārt par latviešu valodu, aplūkojot gan tās agrīnos pētījumus, gan salīdzināmās valodniecības tapšanu un baltu valodu nozīmību, pieminot M. Lomonosova un vairāku baltvācu pētnieku interesi par valodu radniecību, izceļot daudzus gadu desmitus niecināto A. Bilenšt-eina ieguldījumu latviešu valodniecībā u. tml. Citi letonikas aspekti, kam pieskaras autors, ir folklorā, tās vākšanas un pētišanas sākumi, senvēstures, etnoloģijas un vēsturiskās ģeogrāfijas pētījumu aizsākumi, kā arī pirmie arheoloģiskie pētījumi. Vērā ņemams ir J. Stradiņa apkopojums par latviešu etnoģenēzi H. Bīnemaņa fon Bīnēštama, K. Biezbārža un Krišjāņa Barona skatījumā. Tā ir mūsu vēstures senatne, kas tik nepieciešama katras tautas vēsturiskajai atmiņai. Šī nodaļa ir aplūkojamās grāmatas "Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā" noslēguma nodaļa, vienlaikus tā piesaka to problēmu loku, ar ko sastapsimies akadēmiķa apsolītajā jaunajā pētījumā.

Monogrāfijas nobeigumā autors sniedz plašu hronoloģisku tabulu par galvenajām norisēm Latvijas zinātnes un augstskolu dzīvē, Pēterburgas Ķeizariņās Zinātņu akadēmijas locekļiem no Latvijas un Latvijas zinātniskām biedrībām, ir arī kopsavilkums angļu un krievu valodā, kā arī personu un objektu rādītājs.

Grāmatu var apbrīnojumi viegli lasīt, var uzšķirt jebkuru lappusi un nonākt jaunā aizraujošā stāstā par mūsu zinātnes pagātņi. Grāmata neiegulsies attālā grāmatu plauktā pie citiem apjomīgiem izdevumiem, bet būs vistuvāk sasniedzamā vietā kā visplašākais uzziņu avots zinātņu un augstskolu vēsturē Latvijā un Baltijā.

Nobeigumā gribas jautāt, tāpat kā pats autors to ir kādā aperē par R. Virhovu darījis, "vai bija vērts atdzīvināt piemirstos laikus un notikumus?". Nenoliedzami jāatbild, ka ne tika bija vērts, bet arī ļoti vajadzēja. Tas nu ir izdarīts un kļūvis par milzīgu pienesumu ne tikai Latvijas, bet arī Baltijas kopējās vēstures un kultūras telpā.

Attiecībā par medicīnas vēsturi varam droši sacīt, ka, ja vēl nav uzrakstīta pilna Latvijas medicīnas vēsture, tad Stradiņš lielā mērā šo robu ir aizpildījis.

Profesora Jāņa Stradiņa monogrāfija ir tik tiešām Latvijas zinātnē sasniegtā un nepaveiktā inventarizācijas grāmata septiņu gadsimtu garumā. Atliek vien novēlēt akadēmiķim Jānim Stradiņam īstenot viņa ieceri par zilbaltās (baltvācu un Rīgas krāsas) grāmatas turpinājumu un iepriecināt mūs ar sarkanbaltsarkanās grāmatas "Latvieši zinātnē un zinātne Latvijā" drīzu iznākšanu.